

СЕКЦІЯ 8 АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Прончук Ольга, Ткаченко Марина
Відокремлений структурний підрозділ
«Боярський фаховий коледж НУБіП України»

НЕОЛІТ В ІСТОРІЇ

Ключові слова: *неоліт, неолітична революція, неолітичні культури, землеробство.*
Keywords: *Neolithic, Neolithic revolution, Neolithic cultures, agriculture.*

Неолітична революція – це перехід від первісного привласнюючого господарства, заснованого на полюванні і збиральництві, до виробничого, за якого головну роль в економічному розвитку відіграють землеробство і тваринництво.

Поняття «неолітична революція» ввів у науковий обіг уродженець Австралії Вірд Гордон Чайлд, видатний історик і археолог ХХ ст. Для визначення критеріїв неолітизації вчений розглядав не тільки специфіку виробничого господарства, а й цілу низку факторів, що впливають на весь спосіб життя людини того часу.

Завершення доби мезоліту (епіпалеоліту) знаменується поступовим переходом людства до відтворюючих форм господарства – землеробства і скотарства, а отже, – й до завершальної стадії кам'яного віку – неоліту. Цей перехід викликав низку кардинальних змін, що охопили майже усі сфери життя, які у науковій літературі, з легкої руки Г. Чайлда, прийнято називати «неолітичною революцією». Головним наслідком цього процесу став поступовий перехід від традиційного на той час привласнюючого господарства до відтворюючого, тобто до землеробства і скотарства. Процес становлення відтворюючого господарства як основної форми господарства у світі відбувався неодноразово і проходив довгий етап становлення. Особливо це стосується Європи й території України загалом.

Річ у тім, що проникнення на територію України нових форм господарювання у сучасній науковій літературі викликає низку дискусій щодо часу, місця, міграцій неолітичного люду з території Близького Сходу та можливості самостійного (автохтонного) зародження відтворюючого господарства на території Європи й України. Особливо у цьому слід виокремити доробок В. М. Даниленка, Л. Л. Залізняка, Н. С. Котова, М. Гімбутас, М. С. Грушевського та ін.

Ці концепції проникнення неолітичних культур на територію України можна умовно розділити на три групи:

- автохтоністська;
- Південно-Східна;
- Південно-Західна, або Балкано-Дунайська.

Автохтоністська версія. За висловом Л. Л. Залізняка, цієї версії дотримуються патріотично налаштовані аматори, які вірять у те, що первинна доместикація рослин і тварин відбувалася на території України, а звідси вже землеробство, скотарство поширилися на інші території Старого Світу [4, 4]. Ця версія має низку недоліків: по-перше, перші землеробські культури й поселення фік-

суються у Передній Азії наприкінці Х–ІХ тис. до н. е., тобто виникають набагато раніше, ніж на території Європи й України. По-друге, кліматичні умови на території Європи в умовах раннього голоцену й поступового відходу льодовика на північ ще не дозволяли місцевому люду перейти до відтворюючих форм господарства. Зауважимо, що на ранніх етапах проникнення неоліту на територію Європи перші відтворюючі господарства, імовірно, мали субнеолітичний характер, тобто спочатку спостерігалось домінування привласнюючих форм, зокрема мисливства над землеробством. Отже, ідея про те, що землеробство самостійно виникло і розвинулося на території України, сьогодні не розглядається як така, що має наукове підґрунтя.

Південно-Східна версія. Основоположниками цієї версії є В. М. Даниленко, який її обґрунтував у своїй монографії 1969 р. [2]. Він запропонував першу концепцію «неолітичної революції» на території України, в якій поєднав як послідовні фази південно-східну та південно-західну версії неолітизації України. Водночас визначальним він вважав так званий «східний скотарський імпульс», тобто згідно з автором, мисливські колективи з Прикаспію та Передкавказзя внаслідок кризи мисливсько-збиральницького господарства були змушені приручити таких диких тварин – овець, кіз, турів – і почали рухатися на захід у Північне Причорномор'я й Крим, принісши на ці терени нову форму господарювання. Наслідком цього руху стало формування Дніпро-Донецької культури.

Н. С. Котова активно розвиває теорію, що землеробство на терени України було принесено з Південного Заходу, зокрема з Подунав'я, під впливом культури Криш, на другому етапі, що призвело до формування Буго-Дністровської культури. Н. С. Котова, яка вказує на те, що разом з одомашненням тварин населення Північного Надазов'я та Передкавказзя дometистичувало тварин і культурні рослини, які згодом були запозичені у них іншими мешканцями України, а не Балкано-Карпатського регіону [5].

Водночас згідно з Л. Л. Залізнякам, дивує і бентежить той факт, що немає слідів вирощування культурних злаків на стоянках Буго-Дністровської культури Побужжя. Адже це ключова культура в неоліті України, що безпосередньо контактувала із розвинутими землеробами Подунав'я (культура Криш, культура лінійно-стрічкової кераміки) і була провідником неолітичних новацій на північ у лісове Подніпров'я та Полісся. Після цього не дивує брак ознак відтворювального господарства на стоянках Дніпро-Донецької культури, культури ямково-гребінцевої кераміки Подніпров'я, Полісся та Подесення. Брак відбитків зернівок культурних злаків на кераміці лісового неоліту України, як і решток зерен у культурних шарах пам'яток, ставить під сумнів і наявність скотарства у населення Буго-Дністровської та Дніпро-Донецької культур. Адже найдавніше скотарство відоме лише в комплексі з раннім землеробством [4, 8]. Як наслідок, наведене ставить під сумнів не лише можливість походження скотарства у Східній Європі з Передкавказзя та Надазов'я, а й саму ідею «східного імпульсу» як каталізатора неолітизації України, або ж вимагає додаткової аргументації.

Зазначені хвилі неолітизації України значною мірою корелюються з фазами неолітизації Європи найдавнішими землеробами та скотарями Близького Сходу, головними з яких є такі:

1. Поширення спочатку відтискної техніки обробки кременю, а потім неолітичного пакету разом з керамікою «імпресо» на узбережжях Середземного моря, зокрема Балканського півострова, шляхом каботажного плавання уздовж узбереж – VIII–VI тис. BC (cal.);

2. Колонізація Балканського півострова з Анатолії у VII тис. BC (cal.);

3. Колонізація Середнього Подунав'я носіями культури Старчеве-Кереш-Криш – перша половина VI тис. BC (cal.);

4. Колонізація півдня Центральної Європи людністю культури лінійно-стрічкової кераміки у другій половині VI тис. BC (cal.);

5. Колонізація лісової зони Центральної Європи людністю лендельської культури в енеоліті у V–IV тис. BC (cal.) [4, 9].

На користь цієї версії свідчить і той факт, що основні неолітичні культури Правобережжя України, зокрема Буго-Дністровська, культура лінійно-стрічкової кераміки, а згодом Кукутені-Трипілля, ведуть своє коріння з Балкано-Дунайського регіону.

Отже, сьогодні в археології відбулася зміна концепцій. Так, на зміну старій південно-східній версії приходить південно-західна, або Балкано-Дунайська, що відповідає загальноєвропейському баченню неолітичної революції в Центральній Європі шляхом її колонізації неолітичними землеробами з Балкан через Подунав'я.

Джерела та література

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. Київ, 1913. 648 с.
2. Даниленко В. Н. Неолит Украины. Київ, 1969. 260 с.
3. Залізник Л. Л. Неолітизація України. Від «східного імпульсу» до «балканізації». *Матеріум*. 2018. № 70. С. 4–16.
4. Залізник Л. Л., Панченко Ю. В. Неолітизація Правобережної України: балканізація чи «східний імпульс»? *Матеріали та дослідження з археології Східної України*. № 7. С. 6–14.
5. Котова Н. С. Неолитизация Украины. Луганск: Шлях, 2002. 268 с.

Касьян Валентина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

СТАТЕВО-ВІКОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯМНОЇ СПІЛЬНОТИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ СЮЖЕТ

Ключові слова: Східна Європа, ранній бронзовий вік, ямна культура, статевовікова диференціація, історіографія.

Keywords: Eastern Europe, Early Bronze Age, Yamna (Pit-grave) culture, gender and age differentiation, historiography.

XX ст. стало справжньою революцією в археологічній науці. Зі зміною підходів до розуміння завдань археологічної науки виник напрям соціоархеології, який дає змогу археологам не тільки знаходити та зберігати матеріальні рештки, а й зазірати значно глибше – у духовний світ традиційних племен. Бронзовий вік півдня Східної Європи пов'язаний з унікальними спільнотами, які залишили по собі придатний для проведення соціоархеологічних досліджень матеріал. Ак-